

Секція 3 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 330.3(477):339.922

Н.О. Власова, канд. екон. наук, проф.

О.А. Круглова, канд. екон. наук, доц.

Н.П. Ушакова, доц.

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Розглянуто ключові позиції, що формують економічний потенціал країни та ступінь її ефективність використання його складових, а також спроможність України до інтеграції в світовий економічний простір.

Рассмотрены ключевые позиции, формирующие экономический потенциал страны, степень и эффективность использования его составляющих элементов, а также возможности Украины по интеграции в мировое экономическое пространство.

The article describes some key positions of the economical potential of the country, the way and affectivity of its elements usage as well as the possible ways of integration the Ukraine in worldwide economic space.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження проблеми формування та використання економічного потенціалу будь-якої країни в сучасних умовах не можливе без всебічного аналізу впливу на нього процесів глобалізації. Характерними рисами глобалізації за сучасного етапу розвитку є посилення міждержавних відносин щодо руху товарів, капіталів, робочої сили, ліквідація кордонів при поширенні інформації, поглиблення світового поділу праці та ін.

За загальним визнанням глобалізація має як позитивний так і негативний вплив на розвиток національних економік. При цьому тенденції, характер динаміки та рівень розвитку країни виступає і як передумова, і як результат процесу глобалізації. Знання та активне використання можливостей, що надає глобалізація, сприяє посиленню позицій країни, а ігнорування їх призводить до негативних наслідків – послаблення та втрати позицій держави у світовому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядаючи проблеми інтеграції України у світове господарство, науковці виділяють

чотири основні напрями: інтеграцію в міжнародні регуляторні механізми світового та регіонального рівня, інтеграцію в міжнародний рух робочої сили, інтеграцію в міжнародні потоки товарів та послуг, інтеграцію в міжнародні потоки капіталу. За думкою експертів, через незадовільний стан національної економіки Україна не зможе стати найближчим часом провідною країною у вирішенні проблем глобалізації, хоча і долучається до міжнародних економічних відносин [3; 9].

Щодо інтеграції у міжнародні потоки капіталу, то хоча цей процес і набирає обертів, однак активність українських компаній на міжнародних фінансових ринках ще є низькою. З приводу інтеграції у міжнародні міграційні потоки також висувуються застереження. Нерозвиненість ринку праці та низький рівень соціального захисту зумовлює значний відтік трудових ресурсів у країни ближнього та далекого зарубіжжя, а співвідношення між числом прибулих та вибулих за межі України свідчить про позиціонування нашої держави як країни транзитної міграції [3; 7]. За даними Світового Банку за 2006 рік Україна посідає 4 місце серед країн транзитної міграції. Всупереч існуванню квот на в'їзд мігрантів до країни, реальні обсяги міграційних потоків перевищують встановлені.

Найбільш розвиненим напрямом інтеграційних процесів у світове господарство визнають розширення присутності України на світових ринках товарів та послуг, а успіх України у визначеному напрямі пов'язують з використанням її економічного потенціалу.

Мета та завдання статті. Дана публікація є органічним продовженням досліджень, які проводяться викладачами кафедри, в напрямку вивчення різних аспектів функціонування економіки окремих підприємств та економіки України в цілому в умовах її ринкового реформування.

Завданням даної статті є вивчення наявності головних складових елементів економічного потенціалу України та напрямів їх розвитку в сучасних умовах, спроможність країни використовувати можливості національної інтеграції в єдиний світовий ринок та здатність національної економіки знайти нову модель розвитку – модель глобального інтегрування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження трактувань категорії «потенціал» та «економічний потенціал» країни, а також підходів щодо елементного складу економічного потенціалу дозволили сформулювати наступне.

Економічний потенціал (поряд з інституціональним, соціальним та природним) є складовою потенціалу визначеної території.

Економічний потенціал країни характеризує можливості національної економіки виробляти матеріальні блага, надавати послуги, задовольняти економічні потреби суспільства.

Економічний потенціал країни є узагальнюючою характеристикою рівня розвитку національної економіки. Саме реалізація економічного потенціалу обумовлює відповідний рівень економічної могутності та визначає роль кожної держави у світовому просторі.

Найбільш універсальним показником, що характеризує економічну могутність країни є її валовий внутрішній продукт. За даними національної статистики з 2000 року і дотепер динаміка його абсолютної величини та показника ВВП у розрахунку на одну особу є позитивною. За 2007 р. ВВП у фактичних цінах становив 712,9 млрд грн. Середньорічний темп росту фізичного обсягу визначено на рівні 107,4% [7]. Незважаючи на позитивну динаміку, темпи змін ВВП України поступаються аналогічному показнику як по окремих країнах, так і в середньому по сукупності країн СНД. За виключенням 2004 р. Україна знаходилась на середніх та нижчих щаблях загального рейтингу з динаміки ВВП. Найгірші позиції визначено у 2005 та 2007 роках, коли наша держава була передостанньою, випередивши лише Киргизстан у 2005 та Молдову у 2007 р. [7].

У 2005 р. у складі групи країн СНД Україна брала участь у Глобальному раунді зіставлень ВВП. За результатами дослідження визначено, що поступаючись країнам світу за показниками сукупного обсягу ВВП та ВВП на душу населення, (що визначено за паритетом купівельної спроможності), серед країн СНД Україна мала досить високі показники. Так, на частку України припадало майже 12,0% сукупного ВВП країн СНД, а за показником ВВП на одну особу Україна була четвертою, пропустивши вперед Росію, Казахстан та Білорусь [5].

Попри позитивної динаміки ВВП та обсягів діяльності основних галузей, зростання доходів населення та розвитку внутрішнього ринку, рівень розвитку економічного потенціалу в цілому в державі є низьким, про що свідчить індекс конкурентоспроможності нашої країни та втрата її позицій у рейтингу країн світу за 2006-2007 рр. [10].

Розгляд економічного потенціалу як системи, дозволив виділити в якості складових елементів потенціалу більш низького рівня, а саме:

- ресурсний;
- виробничий;
- трудовий;
- інноваційний потенціали.

Дослідження економічного потенціалу України за означеним елементним складом дали змогу зробити наступні висновки.

По-перше, ресурсна складова економічного потенціалу України представлена переважно потенціалами земельних та мінерально-сировинних ресурсів. Так, близько 2/5 від сумарного природно-ресурсного потенціалу нашої держави становить потенціал земельних ресурсів. Це головна природна продуктивна сила у 20 з 25 областей України. Загально визнано, що чорноземний ґрунт України є найбільш родючими серед усіх інших типів ґрунту. А враховуючи особливі агрокліматичні умови земельні ресурси лісостепової та степової зони України позиціонуються як ресурси світового значення.

Разом з тим, за оцінками вітчизняних дослідників досягнутий у сільськогосподарських підприємствах рівень ефективності використання землі визначається як низький. За збереження загальної площі сільськогосподарських угідь обсяг виробництва основних сільськогосподарських культур скорочується, їх урожайність зменшується. Вітчизняні науковці все частіше піднімають питання раціонального використання земельних ресурсів та їх охорони. Адже через недотримання правил ведення землеробства українські чорноземи втрачають свої властивості.

Україна має потужний мінерально-сировинний комплекс міждержавного, а в деяких випадках і світового значення. Насамперед це стосується ресурсів кам'яного вугілля, залізних та марганцевих руд, графіту, каоліну, тощо. За офіційними даними родовища озокериту (гірський воск), самородної сірки та поклади марганцевих руд – найбільші у світі, граніти – кращі в Європі, поклади графіту – найбільші на європейському континенті. Як значні оцінюються також родовища нікелевих та ртутних руд. Разом з тим, за наявності багатой сировинної бази для розвитку промисловості науковці визнають проблеми у її використанні. За оцінками спеціалістів Українського інституту досліджень навколишнього середовища і ресурсів це пов'язано переважно із забезпеченням комплексного підходу до розробки родовищ, впровадженні у виробництво схем глибокого збагачення та широкому використанні його відходів, удосконаленні господарського механізму освоєння надр [6; 8].

По-друге, щодо виробничого потенціалу України, то він ґрунтується переважно на розвитку промисловості. Більше третини необоротних активів знаходиться на балансах саме промислових підприємств. Інвестиційні ресурси також спрямовуються переважно у промисловість [1; 7].

За загальним визнанням в Україні склалися унікальні виробничі комплекси. Перш за все це стосується металургійного, машинобудівного та хімічного комплексів. За думкою вітчизняних

науковців сполучення на незначній відстані (150-300 км) комплексу енергетичних, рудних, нерудних та інших природних ресурсів створює умови для розвитку бази металургійно-машинобудівного та хімічного комплексів світового значення, що за розвитку виробничої та соціальної інфраструктури сприяло б формуванню міжнародних виробничих енерго-металургійно-хімічних регіональних кластерів.

Створення ринкових засад звичайно розширило можливості розвитку промислового комплексу. Проте проведені реформи не змінили технологічної складності промисловості. За оцінками спеціалістів домінуючими є третій та четвертий технологічні уклади, основу яких складають металургійна, хімічна, легка промисловість, паливно-енергетичний комплекс, більшість галузей машинобудування. Частина п'ятого та шостого технологічних укладів, основою яких є електронна промисловість, обчислювальна, волоконно-обчислювальна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, інформаційні послуги, біотехнології є незначною.

Тобто, маючи можливості щодо здійснення масштабних міжнародних проектів, створення спільних підприємств з виробництва високотехнологічної продукції, Україна використовує їх не в повній мірі, наслідком чого є низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних товарів, особливо наукомістких виробів. У міжнародному поділі праці, на жаль, Україна виділяється, насамперед, матеріаломісткими галузями, а тому структура її експорту недосконала – більшу частину в ній складають сировинні товари та продукція первинної переробки. Продукція високотехнологічних та наукомістких галузей в загальному обсязі експорту не перевищує 15,0%.

По-третє, носієм трудового потенціалу країни є економічно активне населення з властивими йому характеристиками. З цього приводу відзначимо, що в Україні за офіційними даними рівень економічної активності населення є відносно стабільним та становить за даними 2007 р. 62,6% для осіб у віці від 15 до 70 років та 71,7% для осіб працездатного віку. Проте темпи змін економічно активного населення є надто повільними. Протягом останніх трьох років вони не досягають навіть 0,5% на рік. Основні причини – зниження природного приросту, значна рухливість та інтенсивний відтік економічно активного населення працездатного віку за межі України. Так, за зростання кількості народжених показник природного приросту населення є від'ємним. Станом на початок 2008 р. загальна чисельність населення України визначено на рівні 46,4 млн осіб. За чотири роки населення скоротилось на 1,2 млн осіб з 47,6 млн осіб на 01.01.04 до 46,4 млн осіб на 01.01.08 [7]. У динаміці має місце посилення руху робочої сили. За тенденції

скорочення середньооблікової чисельності штатних працівників, відмічається зростання коефіцієнтів з прийому та звільнення працівників. Незважаючи на зростання номінальної середньомісячної заробітної платні (у 2007 р. вона становила 1351 грн) її рівень не відповідає очікуванням працівників, та є меншим ніж в сусідніх державах [7]. Це основна проблема трудової міграції в Україні. Так, наприклад, у 2006-2007 рр. за даними Державної служби зайнятості України у 6 з 10 випадків запропонована заробітна платня становила суму меншу від 500 грн. І всього лише 8% заробітних плат перевищували розмір в 1 тис. грн. Саме це зумовлює відтік працездатного населення за межі України. За оцінками Державної служби зайнятості від 3 до 3,5 млн українців працює за кордоном. Проте це тільки експертні оцінки, точних даних на сьогодні в Україні немає [2].

По-четверте, у сучасних умовах формування глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах економічне зростання окремих країн та їх міжнародна конкурентоспроможність значною мірою зумовлюються інтелектуалізацією основних факторів виробництва та наявністю потужного інноваційного потенціалу. Під ним ми маємо на увазі сукупність наявних в країні інтелектуальних, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним їх інфраструктурним забезпеченням, які здатні продукувати нові знання, з ефективним механізмом комерціалізації останніх.

Щодо України, то за думкою науковців для розвитку її інноваційного потенціалу всі об'єктивні підстави існують. Серед них – наявність визнаних у світі власних наукових шкіл та унікальних технологій у сферах розробки нових матеріалів, біології, радіоелектроніки, фізики низьких температур, електрозварювання, інформатики, телекомунікацій та зв'язку, військових технологій, що здатні забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих світових стандартів.

Одним з узагальнюючих кількісних критеріїв оцінки потужності інноваційного потенціалу будь-якої національної економіки є витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи та освіту. На жаль загальний стан вітчизняного фінансування освіти та науки оцінюється як незадовільний. Кошти, що виділяються з бюджету на освіту вдвічі, а на науку в чотири рази менші, ніж зафіксовано законодавством. У результаті через відсутність вільних коштів у самих наукових організацій і промислових підприємствах стан їх матеріально-технічного та інформаційного забезпечення оцінюється як незадовільний. Як наслідок – загальне скорочення об'єму виконаних

наукових і науково-технічних робіт у загальному обсягу ВВП з 1,2% у 2000 році до 0,9% у 2007 році [7].

Зазначимо, що Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» регламентовані витрати на розвиток науки за рахунок державних коштів передбачено у розмірі 1,7% ВВП, проте у 2007 р. цей показник становив лише 0,4% та і в цілому за останні роки не перевищив означену величину [4; 7].

Недостатнє державне фінансування зумовлює еміграцію вчених та інженерів в розвинені країни. Внаслідок цього кількість фахівців, які виконують науково-технічні роботи, за останні 15 років скоротилася вдвічі [7].

В останні роки на сповільнення інноваційної діяльності в Україні вплинули також і такі чинники як загальний спад виробництва, незадовільна динаміка структурних перетворень у промисловості, ресурсні обмеження та ін. Якщо в середині 1990-х років питома вага інноваційно-активних підприємств становила 23% їх загальної кількості, то у 2007 р. вона скоротилася до 11,5% [7].

Незадовільний стан науково-технологічної сфери та низька результативність інноваційної діяльності в Україні призвели до зниження частки інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції нашої держави. На сьогодні даний показник в Україні дорівнює лише 6,7%, що є недостатнім з огляду програм інноваційного розвитку нашої країни [7].

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, відзначимо наступне.

Розвиток національної економіки України відбувається на фоні поширення глобалізації в усіх сферах суспільних відносин.

З огляду інтеграції України до світового господарства визначено, що при наявності позитивних зрушень, проблемами розвитку національної економіки залишаються низький рівень використання базових економічних ресурсів, недосконалість структурних перетворень в економіці, сировинна орієнтація української економіки, низький рівень соціального захисту населення, недосконалість управління, відсутність стимулів до інноваційної діяльності та ін.

Незважаючи на існуючі проблеми, загально визнаним є факт, що Україна має значний потенціал розвитку. Проте реформування її економіки відбувається більш повільно, ніж цього вимагає дійсність. За таких обставин поштовхом до прискорення розвитку мають стати швидкі інституціональні перетворення, реалізація яких сприятиме зростанню економічної могутності держави та посиленню її позицій у світовому просторі.

Список літератури

1. Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1174-2003-%EF>>.
2. Державна служба зайнятості інформує [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <[www.dcz.gov.ua/ - 69k](http://www.dcz.gov.ua/)>.
3. Круглий стіл «Україна в глобалізованому світі: межі зростання» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ier.kiev.ua/Ukraine/news_ukr_all.cgi - 112k>.
4. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електрон. ресурс] : закон України від 13.12.1991 № 1977-ХІІ із змінами та доповненнями. – Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1977-12>>.
5. Результати Глобального раунду міжнародних зіставлень валового внутрішнього продукту за 2005 рік [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.osnova.com.ua/article.php?artid=8300&magid=13&PHPSSESSIONID... - 26k>>.
6. Стан мінерально-сировинного потенціалу України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dgs.kiev.ua/inform_miner.htm>.
7. Статистична інформація за 1995-2007 рр. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.
8. Удовик, О. О. Природно-ресурсний потенціал – передумова економічного зростання України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.niss.gov.ua/Table/Jalilo9/018.htm - 9k>>.
9. Україна та СОТ. Економічні наслідки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.wto.inform.org.ua>>.
10. The Global Competitiveness Report 2006-2007 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm - 55k>>.

Отримано 15.03.2009. ХДУХТ, Харків.

© Н.О. Власова, О.А. Круглова, Н.П. Ушакова, 2009.

УДК 657.9:339.732.2

С.В. Тютюнникова, д-р екон. наук

Л.О. Мельник, канд. екон. наук

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ПРИВАБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ

Проаналізовано існуючі методики оцінки привабливості інвестиційного клімату країни. Визначено серед них найбільш оптимальні та адаптовані до умов економічного розвитку України. Обґрунтована доцільність застосування методик, побудованих на основі бальних оцінок та еталонних значень.

Проанализированы существующие методики оценки привлекательности инвестиционного климата страны. Выявлены среди них наиболее опти-